

MINORITĂȚILE NAȚIONALE ȘI DEMOCRATIZAREA SOCIETĂȚII ROMÂNEȘTI

ANA BĂLAȘA

1. Dezvoltarea democrației sau perspectiva conflictuală. Miza teritorială

Este de acum acceptat faptul că alături de căderea regimurilor totalitare din Centrul și Estul Europei resurgența fenomenului etnic este una din consecințele cele mai surprinzătoare ale schimbărilor sociale și politice ale lumii. Fenomenul este identificabil atât în Est cât și în Vest și, cu intensități mai mici, chiar a precedat anii '90. Noile democrații care se instituie iau act de faptul că atitudinea față de minoritățile naționale și, am putea spune, față de minorități în general, precum și modul de rezolvare a problemelor lor devin indicatori ai democratizării unei societăți.

Democratizarea societății apare astfel ca perspectiva cea mai productivă, atât pentru abordările teoretice cât și pentru rezolvarea practică a problemelor etnice, începând chiar cu definirea lor, căci nu întotdeauna "interlocutorii" definesc la fel problemele supuse discuției. Într-un regim democratic divergențele se rezolvă în general prin dialog și negocieri. Ele sunt greu de negociat însă atunci când una din părți are în vedere rezolvarea în cadrul criteriilor și regulilor existente, iar cealaltă parte discută *asupra* regulilor și criteriilor pe care prima le consideră intangibile. În context, acesta este de pildă cazul divergențelor cu privire la *natura* statului român (stat *național*, suveran și independent, unitar și indivizibil sau stat *multinațional*) sau cu privire la asigurarea, la nivelul standardelor internaționale, a dreptului la identitate și protecția minorităților versus autodeterminarea minorităților și autonomie teritorială pe criterii etnice, cu toate consecințele ce decurg de aici.

Deși mult mai dificil, și aceste divergențe pot fi împiedicate să ajungă la tensiuni și conflicte și să se rezolve tot pe cale democratică pentru că, în ultimă instanță, democrația nu constă în imitația sau transplantul pur și simplu al unui dispozitiv juridic și instituțional ci, dimpotrivă, implică flexibilitate și inovație conceptuală și de practică politică, bazată pe cunoașterea nemijlocită a realităților concrete. Numai în condiții de democrație reală, prin dezvoltarea spiritului civic, a culturii și participării civice, prin voința de respectare de către toți actorii – indivizi, grupuri, colectivități – a unor legi și reglementări adecvate se poate ajunge la soluții de veritabilă pace interetnică. Toate acestea se învață social, democrația este o construcție mereu perfectibilă.

Problematika minorităților naționale și în general noile fenomene etnosociale și etnopolitice s-au impus însă atenției comunității internaționale și cercetătorilor în domeniu, mai întâi și în special prin *potențialul de conflict* al acestora, prin caracterul lor de factor de risc al societății, prin capacitatea de a juca rolul de “dinamită umană”¹ ceea ce explică importanța ce li se acordă la nivelul organismelor internaționale.

Întrucât la potențialul de conflict al fenomenului etnic ne-am mai referit într-un studiu anterior² de această dată vom încerca să descifrăm și să prezentăm care anume este, cu precădere, *sursa conflictuală*. În opinia multor cercetători avizați, dincolo de contradicția dintre globalizarea, interdependența și universalismul lumii pe de o parte și segmentarea, dezintegrarea, diversitatea, căutarea identităților și a diferențelor de tot felul, pe de altă parte, ceea ce face, îndeosebi, ca fenomenul să comporte un potențial serios de conflict este faptul că în revendicările minoritare, direct sau voalat este implicată o *miză teritorială*: “fie că minoritatea, tentată de iredentism caută să acceadă la suveranitatea statală, fie că vrea să integreze Statul–Națiune *de origine și de patrimoniu comun*, fie că este tentată să reconsidere și să reorganizeze legăturile cu Statul–Națiune *de rezidență*”³. Se pare că în mod special în Europa există această preocupare politică privind o “problemă teritorială” ceea ce explică faptul că minoritatea este considerată purtătoare a unor efecte implozive⁴.

Sociologul R. Stavenhagen, specialist în conflicte etnice, consideră că obiectivele mișcărilor și organizațiilor etnice angajate într-un conflict diferă după circumstanțe și pot evolua în timp: ceea ce inițial era un simplu protest împotriva măsurilor discriminatorii sau a opresiunii politice, împotriva injustițiilor sau inegalităților, poate lua o altă turnură: se începe prin aspirația la o veritabilă egalitate sau la o mai mare libertate individuală, apoi se revendică o

¹ Wolfe, H.C., *Human Dynamite. The story of Europe Minorities*, New York, 1939.

² Bălașa, Ana, *Fenomenul etnic din perspectiva cercetării sociale actuale*, în *Calitatea vieții*, nr. 1–2/1996.

³ Rosenberg, Dominique, *Les minorités nationales et le défi de la sécurité en Europe*, New York, UNIDIR, Nations Unies, 1993.

⁴ Sur, S., *Les problèmes des minorités nationales dans L'Europe, face aux défis mondiaux*, în *Actes des journées d'études de Lille (SGAN)*, 1992, p.35.

autonomie locală sau regională mai extinsă, responsabilități politice și schimbări politice în structura statului, apoi o angajare pe calea separatismului și independenței.⁵ În linii generale, remarcă autorul, mișcările secesioniste contemporane n-au obținut decât rezultate mediocre, în ciuda costurilor economice, politice și umane ale acțiunilor lor. Secesiunea sau crearea unui stat separat sunt, pentru numeroase mișcări etnice, un obiectiv mărturisit, utilizat adesea ca mijloc de presiune în negocieri. Autorul atrage însă atenția că statele preferă să-și piardă o parte a populației lor decât o porțiune de teritoriu, deci nu trebuie subestimată “forța imperativului teritorial”.

În ceea ce privește țara noastră, *miza teritorială* nu este o “obsesie a românilor”, ci o sursă conflictuală reală – constatată ca atare de sociologi, politologi, experți în relații internaționale – în raporturile cu minoritatea maghiară, cea mai numeroasă și mai activă în regiune și care, prin reprezentanți din țară sau din afară, a formulat, nu numai în trecut ci și în prezent, revendicări de ordin teritorial. Este notoriu faptul că reprezentanți oficiali ai Ungariei au reiterat, imediat după 1990, miza teritorială într-o manieră socotită primejdioasă chiar de către unii analiști de origine maghiară. Cercuri intelectuale maghiare din ambele țări și din diaspora se remarcă și în prezent prin căutarea unor așa-zise soluții pentru așa-zisa problemă a Transilvaniei, expuse în studii teoretice, în publicistică, în declarații politice.

O analiză demnă de luat în considerație a acestei problematice și atitudini și a consecințelor negative pentru relațiile dintre România și Ungaria și, în general, pentru întreaga zonă, o întâlnim la politologul englez de origine maghiară Schöpflin György⁶, profesor la London School of Economics, care, apreciind că “Problemele relației trilaterale dintre Ungaria, vecinii ei și minoritățile etnice maghiare reprezintă, în orice caz, a doua dintre cele mai delicate probleme de securitate ale Europei Centrale și Răsăritene, după războiul de secesiune iugoslav”, inventariază câteva elemente privind subiectul în discuție. De exemplu, autorul consideră că în politica maghiară, “pacea nedreaptă” (s.a.) de la Trianon are și azi ecouri substanțiale chiar dacă ea a mai evoluat de la principiul revizionismului total (“totul înapoi!”) dintre cele două războaie care a făcut ca nici unul din “statele succesoare” (s.n.) să nu urmeze o politică de prietenie deosebită față de Ungaria. În perioada comunistă, după 1980, Ungaria a manifestat din nou și din ce în ce mai mult tendința de a internaționaliza problema minorităților, de această dată “ca punte de legătură între Ungaria și vecinii ei”, fără un succes deosebit – consideră autorul – trezind în schimb noi suspiciuni (p.241–242).

⁵ Stavenhagen, R., *Les conflits ethniques et leur impact sur la société internationale*, în *Revue Internationale des Sciences Sociales*, nr.127/1991, p.23–24. A se vedea și Rosenberg, D., *Op.cit.*

⁶ Schöpflin, György, *Ungaria și vecinii ei*, în *Korunk*, nr.7–8/1993, apud *Cumpăna*, nr.2, Cluj, p. 241–261.

În opinia autorului, guvernul maghiar instalat după 1990 a făcut numeroase greșeli în tratarea cauzei minorităților care trăiesc în statele “succesoare”: a considerat că sarcina sa este protecția morală și politică a națiunii maghiare, indiferent unde trăiesc membrii acesteia or “opinia publică din Ungaria nu era preocupată în primul rând de repararea greșelilor de la Trianon, idee care captase mai ales interesul intelectualității”. De asemenea, declarațiile oficialităților maghiare cu privire la rolul activ al statului maghiar în problema minorităților sau cu privire la politica de ”apărare circulară”, din toate părțile, a Ungariei (modificată în 1993) au trezit neliniști în pofida asigurărilor că Ungaria nu va căuta modalități de schimbare cu forța a granițelor, asigurări considerate ca manevră propagandistică destinată Occidentului. Guvernul și mai ales cercurile intelectuale susținătoare nu au marcat – consideră autorul – “o linie despărțitoare clară între etnicitate și problema teritorială, creând astfel, sistematic, impresia că într-adevăr are intenția retrasării frontierelor”. “Statele succesoare”, la rândul lor, “s-au străduit să interpreteze controversile interne din Ungaria drept manifestări certe ale unor intenții ostile, ignorând că opinia publică din Ungaria nu era omogenă în problemele dezbătute”.

În opinia autorului, și după 1993, deși intervine o schimbare calitativă în politica externă și de apărare, nu au existat negări oficiale ale curentului de opinie care mergea până la revendicări teritoriale pe cale pașnică cum de pildă putea fi interpretată declarația de la München a lui Entz Géza, directorul *Oficiului pentru Maghiarii de peste Hotare*, cu privire la pregătirile acordării dreptului de cetățenie și de vot tuturor persoanelor de naționalitate maghiară, indiferent unde își au domiciliul (p. 246–248).

O sursă serioasă de tensiune este considerată, în opinia politologului citat, insistența cu care se utilizează conceptele de *autonomie și autodeterminare* și revendicările de traducere a lor în fapte. Apreciind ca moderată atitudinea UDMR, în această privință după 1993, autorul remarcă “efectul instigator” al termenului de “autonomie”. “Atât autonomia teritorială, cât și cea culturală apar ca probleme serioase în ochii populației majoritare, deoarece în cuvântul “autonomie” ea vede prima treaptă ce duce spre ruptură fapt care, recunoaște autorul, poate fi susținut cu numeroase exemple istorice și care, în același timp, ar conduce la “reticențe față de tratarea problemelor cu o minimă bunăvoință” precum și la o “abordare pornind de la ipoteza celui mai mare rău”.

Se subliniază, în context, că “pierderea, în 1940, a Ardealului de Nord a fost percepută de români ca o lovitură pustiitoare și că este explicabilă importanța pe care o acordă problemei teritoriale fiecare român – naționalist, moderat sau extremist” ca și reacțiile de suspiciune.

Autodeterminarea teritorială, invocată în multe discursuri teoretice, politice, publicistice maghiare, este considerată de autor o idee perimată pentru lumea de astăzi: “În statele moderne, care dispun de o mobilitate socială, îngrădirea unui anumit teritoriu în scopul securității grupului etnic care trăiește

acolo reduce în mod cert posibilitățile de opțiune și șansele în viață ale acestui grup, dă naștere la alte minorități în sânul minorității, lasă fără apărare pe acei membri ai minorității care au rămas în afara teritoriului determinat și face să crească suspiciunea majorității”⁷.

O altă problemă delicată și o capcană totodată este, în opinia politologului citat, modul în care autoritățile din Ungaria au tratat minoritățile care trăiesc în țară, precum și reglementările actuale în materie, care sunt prezentate drept exemplu de urmat pentru statele vecine. Cu privire la aceste reglementări mulți observatori apreciază că ele sunt de “uz extern”: “Poziția Ungariei, care se vrea campioană în materie de drepturi și garanții oferite minorităților, este elaborată mai puțin pentru uz intern cât pentru uz extern; această voință de a *exporta* exemplul maghiar în țările vecine este explicită”⁸.

Analizele și aprecierile lui Schopflin György sunt împărtășite și de filosoful și politologul Claude Karnoouh⁹ care își desfășoară activitatea la Paris și care consideră iresponsabile acele cercuri de intelectuali care prea adesea fac jocuri politice în loc să arate lumii toleranța populară și foarte vizibilă din Transilvania, s-o facă înțeleasă lumii dinafară și s-o ofere ca pildă de respectare a diferenței și de înțelepciune a vieții”

Autorul se referă, în esență, la confundarea drepturilor culturale cu cele politice, la neînțelegerea faptului că respectarea drepturilor omului de către putere implică și datorii și obligații cetățenești, altfel minoritatea situându-se într-o atitudine periculoasă, de refuz al legitimității statului. Declarația premierului ungar că este prim-ministru al tuturor maghiarilor din celelalte state este calificată ca extrem de periculoasă, ca și cea a ministrului Apărării Naționale a Ungariei (din primul guvern de după 1990), după care armata maghiară are o *datorie națională față de toți maghiarii* și reprezintă o cauză națională maghiară (s.n.) Acest joc politic, consideră cu îngrijorare filosoful francez de origine maghiară, vizează legitimitatea și suveranitatea statului român asupra Transilvaniei, îi exclude de la cetățenia maghiară pe membrii minorităților din Ungaria și este extrem de contraproductivă pentru minoritatea maghiară din țările vecine (p.16).

Considerând că la nivelul oamenilor simpli “s-a conservat simțul umanului, al compasiunii, al milei, al diferenței care se respectă” și aducând ca argument experiențe personale, autorul desfide ideea unor intelectuali și politicieni după opinia cărora “avem nevoie de dușmani pentru a ne verifica identitatea” și care fac uz de “visele unei tradiții moarte”, de o “restaurație imposibilă”, de un “trecut stins de către post-modernitate” (p.17).

⁷ *Idem*, p. 259.

⁸ Rosenberg, Dominique, *Les minorités nationales et le défi de la sécurité en Europe*. New York, UNIDIR, Nations Unis, 1993.

⁹ Karnoouh, Claude, *Toleranță și naționalism*. în *Korunk*, nr.5/1993, apud *Cumpăna*, nr.2/1995. p.13-19.

Sunt mulți intelectuali maghiari însă, care își plasează discursul mai ales la polul opus celui al autorilor citați anterior. Din punctul de vedere al unora dintre ei, Occidentul a judecat greșit șansele post-comuniste ale "regiunii" și ale "federalismului", iar soluția problemei prin perfecționarea procesului de democratizare este calificată drept o concepție eronată, de proveniență occidentală fără aderență la realitățile zonei, deci o "soluție utopică, întrucât satisfacerea revendicărilor etnice ar trebui să premeargă proceselor de democratizare"¹⁰. La fel de ineficientă le apare acestora și "utopia individualismului" care ar trebui să treacă mai întâi prin etapa emancipărilor identităților de grup "bazate pe criterii teritoriale, culturale, sociale, etnice, lingvistice, religioase" acestea trebuind să precedă libertatea și autonomia individuală.

Singura soluție valabilă ar fi "federalizarea statelor central-est-europene și autonomiile locale, colective și teritoriale". Autonomia teritorială pe criterii etnice este susținută cu obstinație de intelectuali maghiari, chiar în Parlamentul României, invocându-se exemple care nu au nimic comun cu realitățile istorice, politice și culturale din țara noastră. În tematica discursului maghiar din România o frecvență deosebită o au ideile privind autonomia pe criterii etnice, autoguvernarea, autodeterminarea, "pacea nedreaptă de la Trianon", rolul activ al statului maghiar în problema minorităților din țările vecine (a se vedea colecțiile *Cumpăna și Revista presei maghiare din România*).

Pentru unii intelectuali chiar potențialul de conflict al zonei devine, în mod iresponsabil, instrument de șantaj: dacă Occidentul nu va fi capabil să recunoască autonomiile teritoriale și colective pe criterii etnice, "există pericolul de a afla, în curând, că războiul purtat pe teritoriul fostei Iugoslavii nu este episodul final al haosului central-est-european, ci doar preludiul acestuia"¹¹. Astfel de atitudini și revendicările militantiste fac ca observatori avizați, cum este și Dominique Rosenberg, să aprecieze că, deși în România tensiunile interetnice au fost reglementate democratic, ele continuă să constituie o sursă potențială de conflict.

Soluția avansată de majoritatea analiștilor lucizi ai fenomenului, inclusiv de cei doi politologi de origine maghiară citați pe larg în rândurile de mai sus și a căror gândire nu poate fi acuzată de lipsă de europenism, constă, în primul rând, în risipirea oricăror ambiguități cu privire la inviolabilitatea teritoriului, edificarea unui regim democratic solid și, în speță, dezvoltarea "cetățeniei", ea fiind veritabila sursă a obligațiilor și drepturilor din cadrul statului.

Societatea civilă din România, ca formă a dezvoltării "cetățeniei", este încă în curs de structurare și formare, se află încă în căutarea unei identități proprii, prin care să limiteze imitarea sterilă a unor modele externe și să-și

¹⁰ Bela Biro, *Utopiile democratizării*, în *Korunk*, nr.11, 1993.

¹¹ *Ibidem*.

ancoreze obiectivele în realitatea concretă a țării noastre inclusiv în problematica minorităților.

Evoluțiile pozitive ale societății românești vizând satisfacerea revendicărilor privind identitatea culturală a oricăror minorități, nu numai a celei maghiare, sunt un fapt incontestabil, recunoscut oficial chiar de curând de organisme internaționale abilitate. Aceste evoluții pot continua pe linia perfecționării cadrului instituțional existent și a transpunerii lui în practică, mai ales în condițiile semnării tratatului dintre România și Ungaria și ale participării UDMR la guvernare. Totodată însă, tocmai prin această participare la guvernare, se poate crea și cadrul unor facilități care să depășească principiul democratic al egalității cetățenilor cum ar fi instituirea unor "discriminări pozitive" care, conform principiului "faptului împlinit" pot fi generatoare de noi tensiuni prin privilegiile adjuocate de o minoritate și prin discriminări ale românilor din zonele locuite majoritar de maghiari.

Discuțiile pe această temă confirmă de fapt rolul cadrului democratic de dezbatere și rezolvare a divergențelor de opinii și evidențiază necesitatea dezvoltării culturii civice și politice, numai pe baza acestora dialogul căpătând valențele exercițiului democratic autentic în care ambii parteneri câștigă.

Nici în plan internațional globalizarea și diferențierea realităților economice sociale, politice și culturale, etnice și religioase nu credem că trebuie văzute ca aflându-se într-o contradicție de nerezolvat ci, dimpotrivă, ca o dublă mișcare a unui proces complex, supralicitarea unuia sau altuia dintre cele două fenomene, în fapt corelative, fiind generatoare de tensiuni și conflicte. Riscurile de conflict, reale într-adevăr, nu trebuie transformate însă în fatalitate și profeții așa cum se întâmplă de pildă în, de acum celebrul și controversatul studiu al lui Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor*. Ciocnirea civilizațiilor *poate fi un model* al conflictelor viitoare, dar nu cu necesitate "următorul model de conflict" în care diferitele religii, arbitrar asociate cu spiritul democratic, ar avea rolul esențial.

Opinăm că tocmai interdependențele lumii actuale vor funcționa ca autoreglator al eventualelor conflicte dintre diversitățile și minoritățile de orice fel, a căror dezvoltare nu trebuie văzută ca sporind în mod fatal tensiunile și conflictele. În evoluția societății se vor găsi, în mod sigur, instituțiile politice și aranjamentele adecvate democrației secolului următor.

2. Minorități și identități naționale. Delimitări conceptuale.

Termenul de "minoritate" a făcut obiectul unor definiții succesive în special în contextul de după primul război mondial. Sensul juridic inițial nu este însă singurul, deși acesta este predominant în limbajul politic intern și internațional cu privire la grupurile etnice, aflate într-un număr mai mare sau mai mic, pe teritoriul tuturor statelor existente. Expresia are și semnificații

statistice, sociologice și culturale care nu pot fi neglijate într-o discuție asupra minorităților etnice, naționale, precizarea lor clarificând o serie de aspecte, dar și complicând elaborarea unei definiții cuprinzătoare și cât mai larg acceptate.

2.1. Repere juridice

Ceea ce a reclamat și reclamă în continuare nevoia de definire a termenului este problema drepturilor minorităților și drepturilor omului în reglementarea cărora se ține seama de trei mari principii care s-au impus comunității internaționale¹²: a. "fiecare stat este suveran pe teritoriul său, problemele drepturilor omului sunt de competența sa și trebuie rezolvate fără nici un amestec străin, de către autoritățile statului în cauză"; b. cetățenii aparținând minorităților naționale nu trebuie persecutați sau discriminați, ci trebuie să beneficieze de drepturi egale cu toți cetățenii, iar în plus să li se asigure menținerea identității culturale, să li se respecte tradițiile și modul de viață, fiind inadmisibile orice încercări de a le anihila drepturile ori de a-i asimila cu populația majoritară; c. "principiul cooperării internaționale a statelor în domeniul drepturilor minorităților, care postulează aderarea tuturor țărilor lumii la un set de principii general recunoscute, corespunzătoare unui anumit *standard* recunoscut pe plan mondial, excluzând *de plano* acele poziții autarhice sau exclusiviste, de respingere a oricăror preocupări din partea comunității internaționale în legătură cu situația minorităților".

Deși problematica drepturilor minorităților a cunoscut o dezvoltare remarcabilă, se apreciază că dreptul internațional nu a progresat în tentativele de a conceptualiza minoritatea națională. Este de precizat mai întâi că "o concepție privind recunoașterea grupurilor etnice și minoritare ca subiecte de drept internațional nu s-a impus nici în gândirea teoretică și nici în practica convențională a statelor"¹³. Documentele internaționale se referă, peste tot, la drepturile *persoanelor aparținând minorităților naționale*, evitând folosirea termenului de "*drepturi colective*" care se referă numai la *exercitarea* drepturilor în mod individual sau în comun cu alți membri ai grupului lor și nu la *fundamentarea* recunoașterii lor ca drepturi colective. De altfel, în *Convenția – cadru pentru protecția minorităților naționale*, art.3 precizează că: a. "Orice persoană aparținând unei minorități naționale are dreptul să *aleagă liber* (s.a.) dacă să fie tratată sau nu ca atare, nici un dezavantaj neputând rezulta dintr-o asemenea alegere ori din exercițiul drepturilor legate de aceasta"; b. "Persoanele aparținând minorităților naționale pot exercita drepturile și libertățile decurgând din principiile enunțate din prezenta Convenție-cadru, individual sau în comun cu alții".

¹² Duculescu, Victor, *Protecția juridică a drepturilor omului*, București, Editura Lumina Lex, 1994, p.230–231.

¹³ *Idem*, p.234.

În literatura domeniului există discuții chiar asupra termenului de definit: “minoritate etnică sau minoritate națională”. Unii experți consideră că expresia “minorități naționale” include și categoriile celelalte de minorități, în timp ce, de exemplu, P.F. Capotorti, în raportul pentru ONU, estimează că minoritățile naționale și rasiale trebuie considerate ca incluse în categoria minorităților etnice. Întrucât controversele sunt legate de situații și interese concrete, se manifestă foarte multă prudență în a defini minoritatea de tip etnic, fapt oglindit și de textele constituționale ale unor state diferite. *Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice*, art.27 stă la baza definirii date de Capotorti: minoritatea este un grup, numeric inferior față de restul populației unui stat, ai cărui membri posedă, din punct de vedere etnic, religios sau lingvistic, caracteristici care diferă de cele ale restului populației și care manifestă un sentiment de solidaritate. O definiție mai recentă pune accentul, în special, pe voința minorității de a nu fi integrată (asimilată) în grupul dominant: minoritatea națională este un grup de cetățeni ai unui stat, în minoritate numerică și în poziție nondominantă, care au caracteristici etnice, religioase, lingvistice diferite de cele ale majorității populației; sunt solidari unii cu alții, animați de o voință colectivă de a supraviețui și vizează egalitatea în drept și în fapt cu majoritatea”¹⁴.

Unii autori consideră că, dacă în reflecția doctrinară se stăruie asupra a ceea ce face specificitatea minorității, atunci expresia “minoritate națională” poate fi contradictorie în măsura în care orice națiune se proclamă și se prezintă ca unică și indivizibilă în raport cu mediul exterior și unde, prin esența ei, ea nu poate fi minoritară¹⁵.

D. Rosenberg¹⁶ consideră la rândul său că această ambivalență este tocmai specificitatea care caracterizează orice minoritate: membrii minorității se află integrați într-un Stat–Națiune, căruia îi sunt locuitori și cetățeni, dar datorită diferențelor lor etnice și/sau religioase și/sau lingvistice ei nu se recunosc necesarmente în acest Stat–Națiune, ci mai degrabă în alt Stat–Națiune, adesea vecin, sau chiar doresc să constituie un Stat–Națiune distinct. Minoritatea națională apare, deci, ca dublu națională și probabil, că tocmai această dualitate este sursa tensiunilor, de unde și dificultatea de a stabili un statut internațional al minorităților, acceptat de orice stat, care să nu atenteze la integritatea teritorială și unitatea națională. Tocmai această ambivalență, consideră D. Rosenberg, amenință securitatea continentului european, căci revendicarea minoritară implică, în general, existența unei mize teritoriale și această miză teritorială determină preocupările politice în domeniu.

¹⁴ Rosenberg, Dominique. *Op.cit.*

¹⁵ Sur, S. *Op.cit.*

¹⁶ Rosenberg, Dominique. *Op.cit.*

2.2 Repere geo-istorice

Definirea minorității de tip etnic pune probleme suplimentare dacă se depășesc cadrele Europei. De pildă în SUA, ca urmare a modului specific de dezvoltare istorică a acestui stat, între etnii există diferențe profunde, de ordin rasial, dar mai ales cultural, incomparabil mai adânci decât cele dintre etniile europene. Strategiile etniilor sunt de asemenea diferite: dacă în Europa tendința generală a fost centrifugă, separatistă, în SUA etniile doresc să fie cât mai rapid integrate în statul națiunii dominante, conturând o tendință contrară: centripetă și asimilaționistă.

În SUA "grupul etnic" a desemnat mai întâi imigranții din diferite țări ale lumii, care s-au stabilit în valuri succesive și între care existau diferențe considerabile de limbă, cultură, religie care la următoarele generații s-au estompat, dar nu atât cât s-a crezut că o va face creuzetul american, astfel că identitățile etnice s-au dovedit deosebit de persistente.

Caracteristica rasială a grupurilor etnice, prezentă mai ales în SUA, a fost și chiar mai este destul de controversată. Biologi, sociologi, psihologi, istorici au confirmat prin cercetările lor teza după care "diferențele biogenetice dintre diversele grupuri de *Homo sapiens sapiens* sunt neglijabile comparativ cu influența contactelor istorice, a condițiilor de igienă și nutriție, a situației economice, culturale și a instrucției"¹⁷. În orice caz caracteristica rasială nu capătă semnificație socială decât în cazul unor deosebiri manifeste de tip fizic.

Și din punct de vedere istoric, minoritățile se definesc în mod diferit: noțiunea de minoritate are, de exemplu, un sens în cazul imperiilor multinaționale – al Turcilor, Habsburgilor sau Romanovilor în care grupuri întregi de populații *alogene* constituiau *subiecți de gradul doi*, excluși de la un număr de drepturi, supuși deci unei discriminări oficiale, și alt sens în cazul democrațiilor ca regim politic în care raporturile dintre majoritate și minoritate sunt astfel concepute încât să facă posibilă coexistența pașnică, să evite ceea ce Tocqueville numea *tiranía majorității*.

În statele democratice, majoritatea nu numai că recunoaște existența *altora*, ci recunoaște că acești alții îi sunt egali și își pot urmări interesele proprii, își pot exprima opiniile caracteristice etc. Deci situația minorității și implicit modul de definire variază și după natura regimului politic.

2.3 Repere sociologice

Din definițiile anterior semnalate, primul element care iese în evidență este expresia "grup". Într-adevăr fenomenul etnic este un fenomen de grup (minoritar sau majoritar), implicând cel puțin caracteristicile acestuia: relații și

¹⁷ Gluckman, Max, *Schimbare, conflict și reglementare: noi dimensiuni*, în *Rasismul în fața științei*, București, Editura politică, 1982, p.345.

processe psihosociale dezvoltate în cadrul său, relații de interacțiune, o cultură specifică, coeziuni și solidarități, conștiința apartenenței etc.

Caracterul “minoritar”/“majoritar”, în legătură cu grupurile etnice, se referă în principal la aspectul *statistic* și nu la cel social, cel puțin în Europa unde minoritățile etnice nu se suprapun cu minoritățile sociale, acestea din urmă recrutându-se, teoretic și practic din orice minoritate etnică. O minoritate, în *sens social*, vizează poziția ei în structura socială, în relațiile de putere. Un grup nu constituie o minoritate decât dacă este conștient de sine în calitate de grup diferit de ceilalți și are sentimentul unei inferiorități sociale, mai ales dacă este considerat ca atare. Termenul de minoritate are întotdeauna o dimensiune socială și politică: minoritatea constituie un grup mai puțin numeros, apreciat într-o mai mică măsură și mai puțin influent, dar această situație nu se poate generaliza¹⁸.

Subliniind confuzia care persistă între minoritatea etnică și minoritatea socială, Ilie Bădescu și Dorel Abraham¹⁹ apreciază că “tratamentul inegal (în sensul de a nu i se permite grupului minoritar accesul egal la putere, bogăție, prestigiu) este aspectul esențial al conceptului de grup minoritar. Grupul majoritar desemnează acea categorie de oameni care se află în poziții dominante sau avantajoase”. Autorii preferă termenul de “grup etnic” care corespunde nu numai unor exigențe teoretice de principiu, ci și situației existente în România, unde nu putem vorbi de grupuri minoritare în sens sociologic, adică de grupuri etnice exploatare de etnia dominantă. Termenul de populație majoritară este folosit în sens statistic, pentru a desemna populația românească, numeric majoritară (89%). Autorii consideră că teoria “majorității etnice dominante și a minorității etnice dominate” este valabilă în statele etnocrate, în special în cadrul imperiilor. În statele democratice minoritățile etnice nu se suprapun neapărat cu minoritățile sociale, acestea din urmă nu mai au caracter etnic omogen. Sărăcia, lipsa de putere economică, criza de reprezentare etc. pot fi caracteristici ale unei minorități sociale care își recrutează membrii din toate grupurile etnice, unele fiind posibil mai expuse la un handicap sau altul. “În genere însă, nu există o suprapunere între sensul demografic, sociologic și etnic al acestor noțiuni”, atrag atenția autorii, avertizând și asupra unei consecințe care decurge din confuzia semnalată și anume interpretarea problemelor sociale în termeni de probleme etnice care este contrară spiritului și regimurilor democratice: “A aplica principiul protecției speciale a minorităților etnice dincolo de drepturile lor naturale de a-și conserva propria identitate culturală, înseamnă a dezavantaja minoritățile sociale provenite din toate grupurile etnice”

¹⁸ *Dicționar de sociologie*, Larousse, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p.169-170.

¹⁹ Bădescu, Ilie, Abraham, Dorel, *Fenomenu etnic între știință și ideologie*, în *Sociologia românească*, nr.2-3/1994, p. 144-145.

Sociologul Rodolfo Stavenhagen, specialist în problemele etnicității, utilizează de asemenea termenul de *grup etnic* și observând și el lipsa de rigoare a diferitelor definiții, consideră că, în orice analiză asupra acestui subiect (ca și a altora de altfel), trebuie să ai, înainte de toate, cel puțin o definiție operațională minimală a ceea ce înseamnă grup etnic.

În accepția sa “un grup etnic sau o etnie este o colectivitate care se definește ea însăși și este definită de ceilalți în funcție de criterii etnice, adică de existența uneia sau mai multor trăsături comune precum limba, religia, originea tribală, naționalitatea sau rasa și de faptul că membrii săi împărtășesc același sentiment al identității”²⁰. Considerând că această definiție este doar un punct de plecare, fără a rezolva toate problemele implicate, autorul adaugă faptul că grupurile etnice pot fi, după context și circumstanțe: popoare, națiuni, naționalități, minorități, grupuri tribale, comunități și stabilește 7 tipuri de grupuri etnice în funcție de situații istorico-sociale concrete, de raporturile cu grupurile similare și cu statul pe al cărui teritoriu se află.

Semnificația de majoritate dominantă, minoritate dominată, care oglindea în anumite circumstanțe socio-istorice realități incontestabile, lipsește și din aparatul conceptual mai recent al sociologilor americani: “Prin grup etnic se înțelege o populație distinctă, care trăiește în cadrul unei societăți mai largi a cărei cultură este diferită de a sa. Membrii unui asemenea grup sunt, sau se simt, sau par să fie uniți între ei prin legături de natură socială, națională sau culturală”²¹.

2.4. Repere psihosociale și culturale

Grupul etnic poate fi considerat și ca o formă de *identitate* colectivă: Identitatea este o noțiune polisemică, utilizată atât în limbajul curent cât și în cadrul mai multor discipline științifice. Conceptul de *identitate psiho-socială* surprinde cele două axe – psihologică și sociologică – care definesc individul și se referă la organizarea, pentru un individ dat, a reprezentărilor pe care le are despre sine și a reprezentărilor *grupurilor* cărora le aparține. Specificitatea problematicii identității psihosociale rezidă în intersecția socialului (reprezentarea grupului) cu individualul (reprezentarea lui “Ego” și “Alter”).

Sentimentul de identitate se construiește, se elaborează progresiv și întotdeauna în cadrul unei interacțiuni cu altul, implicând mecanisme afective, cognitive și semantice. În cadrul proceselor și relațiilor sociale au loc separările “eu/altul”, “eu/noi”, “familiar/străin” etc. care joacă un rol fundamental în structurarea raporturilor dintre identitate și alteritate. Această structurare nu este

²⁰ Stavenhagen, Rodolfo, *Op. cit.*, p. 124–125.

²¹ Morris, M.S., *Ethnic Groups*, în *International Encyclopedia of the Social Sciences*, vol.5, 1968, p.167.

însă fixă, ci dinamică și conflictuală: "Tensiunea identitară animă toate nivelurile socialului, de la persoană până la stat și la societatea internațională"²².

Identitatea colectivă este aptitudinea unui colectivități de a se recunoaște ca grup față de exteriorul grupului. Principiul coeziunii interiorizat poate fi identitatea etnică, locală, profesională etc.²³

Identitatea culturală se fondează pe factori obiectivi precum originea istorică, originile etnice, cadrul politic, tradițiile, limba, religia. Ea se bazează și pe elemente subiective, care se înscriu în conștiința membrilor unei comunități, în primul rând sub forma reprezentărilor: imagini, simboluri, stereotipuri, mituri originare, legende care oferă conștiinței colective o configurație a unității sale. Cu toate acestea, așa cum remarcă Ladmiral și Lipianski²⁴ "identitățile culturale nu constituie blocuri omogene și bine delimitate, ci sunt fenomene dinamice, animate constant de forțe de asimilare și de diferențiere".

Identitatea națională semnifică apartenența la o anumită comunitate etnică, la un grup etnic, la o națiune, apartenență prin naștere și/sau prin procesul de socializare a individului. Este un element, printre altele, al identității umane, sociale sau colective. Unii autori consideră că în cazul etnicității este vorba despre descendență, iar în cazul naționalității este vorba despre identitatea culturală a comunității. Identitatea etnică și identitatea națională sunt adesea folosite ca fiind echivalente și deci interșanjabile, identitatea națională fiind considerată forma modernă, specifică societății industriale, a etnicității. Există, însă, și o literatură distinctă, cu caracter interdisciplinar, care diferențiază identitatea etnică de identitatea națională, plecând de la analizele lui M. Weber după care etniei îi lipsește caracterul politic pe care națiunea îl are.

Cunoscutul sociolog și politolog *Anthony D. Smith* abordează *dimensiunea națională* ca pe cea mai incitantă dintre dimensiunile identității²⁵. În opinia autorului există trei tipuri principale de comunități etnice: etno-lingvistică, etno-religioasă și etno-politică. Lumea de astăzi se caracterizează prin variate tipuri de comunități lingvistice, religioase și politice sau combinații ale acestora. Multe dintre aceste comunități pretind a fi națiuni și caută să formeze ele însele state. Autorul se întreabă dacă se poate admite această pretenție întrucât el nu consideră cei doi termeni (etnie și națiune, identitate națională) ca fiind sinonime, națiunile și identitățile naționale posedând în plus, față de etnie, o serie de componente, în special dimensiunea politică, delimitarea teritorială și standardizarea vieții sociale.

Din definițiile grupului etnic, ale minorității etnice, naționale, culturale și ale identităților respective se pot rezuma, într-o încercare de operaționalizare,

²² Ladmiral, Jean-Renné, Lipianski, Edmond Mark, *Le communication interculturelle*, Paris, Armand Colin, 1989.

²³ *Dictionnaire de la Sociologie*, Paris, Librairie Larousse, 1989.

²⁴ Ladmiral, Jean-Renné, Lipianski, Edmond Mark, *Op. cit.*

²⁵ Smith, Anthony D., *The Formation of national identity*, în Harris Henry (coord.), *Identity*, Oxford, Clarendon Press, 1995, p. 129-155.

câteva elemente comune (definițiilor), dar nu neapărat necesare, fiecare în parte, pentru a denota o minoritate națională (păstrăm acest apelativ întrucât el este cel utilizat în reglementările internaționale și românești în domeniu). Aceste elemente comune vizează: *caracteristici fizice* (rasiale), importante în cazul distingării populațiilor de culoare; *limba vorbită* care operează diferențierea cea mai clară între grupurile etnice; *originea etnică și istorică*; *tradițiile culturale* comune care pot fi *folclorice*, legate de evenimente importante ale vieții individuale și colective, de regulă cu caracter festiv, și *culte* transmise prin sistemul de învățământ și alte instituții culturale și sisteme de comunicație; o anumită *religie*; *mod și stil de viață specifice*, concretizate în atitudini individuale și colective, strategii de a face față problemelor diferite ale vieții; *conștiința apartenenței la grup*, asumarea conștientă și activă a rolului etnic, sentimentul generat de ceea ce se înțelege prin "noi"²⁶. Această ultimă determinantă, are, așa cum am mai remarcat²⁷, și o valoare metodologică și practică în sensul că, de pildă, apartenența etnică luată în seamă nu poate fi alta, decât cea declarată. Pe de altă parte, prin această dimensiune – măsurată cu mijloace adecvate – se pot determina "grade" ale etnicității.

Deși prezentarea de mai sus poate părea un exercițiu excesiv, în intenția noastră, insistența cu care am prezentat diferitele modalități de a defini grupurile, minoritățile și identitățile etnice ne-a fost impusă de exigențe practice, de a cunoaște și a opta pentru utilizarea unui aparat conceptual cât mai adecvat realităților lumii de astăzi, știut fiind faptul că schimbările și evoluțiile sociale recente pun în discuție capacitatea explicativă a teoriilor cu privire nu numai la fenomenul etnic, ci și la societate în general, la raporturile dintre individ și mediul său social actual.

3. Situația minorităților naționale după 1989. Elemente de diagnoză

3.1 Drepturile minorităților naționale

România s-a aliniat, prin edificarea unui tip modern de regim democratic și prin opțiunile de integrare în structurile europene, la reglementările internaționale în materie. Întrucât aceste reglementări sunt mai mult invocate decât cunoscute vom face o succintă trecere în revistă.

Prevederile documentelor internaționale²⁸ cu privire la minoritățile naționale, la identitatea etnică și culturală pot fi urmărite în temele care rezultă

²⁶ Vezi în acest sens și Zamfir, Elena și Cătălin (coord.), *Țigani - între ignorare și îngrijorare*, București, Editura Alternative, 1993, p. 20-21.

²⁷ Bălașa, Ana, *Fenomenul etnic - obiect al cercetării sociale actuale*, în *Calitatea vieții*, nr. 1-2/1996, p. 94.

²⁸ Ne referim la: *Declarația asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale, etnice, religioase și lingvistice*, New York, Adunarea Generală a ONU, 1992;

din analiza de conținut și frecvența apariției lor. Acestea privesc (în ordinea frecvenței):

- crearea de condiții de către stat pentru promovarea și protejarea identității culturale;
- dreptul minorităților de a se bucura de propria cultură, de a practica propria religie, de a utiliza limba proprie, în particular sau în public;
- recunoașterea contribuției importante a minorităților naționale la diversificarea culturală și dinamismul statelor Europei;
- dreptul la contacte culturale cu persoane, cetățeni de aceeași apartenență națională, etnică, religioasă, lingvistică, inclusiv ai altor state;
- dreptul de a înființa organizații culturale și politice;
- dreptul de a participa efectiv la viața culturală, religioasă, socială, politică;
- dreptul de a învăța și de a fi instruit în limba maternă;
- dreptul, în anumite condiții (s.n.) de a folosi limba maternă în contactele cu autoritățile administrative;
- dreptul la folosirea numelui și prenumelui în limba maternă și la recunoașterea oficială a numelui și prenumelui;

În toate documentele menționate se precizează odată cu asigurarea protecției drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale în cadrul unui stat de drept, principiul respectării integrității teritoriale și al suveranității naționale a statelor.

Principalele prevederi privind identitatea etnică și culturală, drepturile minorităților naționale în România sunt cuprinse în Constituție:

- unitatea poporului și egalitatea între cetățeni (art.4);
- dreptul la identitate, la “păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identității etnice, culturale, lingvistice și religioase” (art.6);
- măsurile de protecție a identității celor aparținând minorităților naționale trebuie să fie conforme cu principiile de egalitate și de nediscriminare în raport cu ceilalți cetățeni români (art.6);
- recunoașterea Declarației universale a drepturilor omului și a altor documente internaționale care privesc drepturile fundamentale ale omului; prioritatea reglementărilor internaționale (art.20);
- dreptul persoanelor aparținând minorităților naționale de a învăța limba maternă și dreptul de a putea fi instruite în această limbă (art.32);
- dreptul la reprezentare în Parlament (art.59);
- dreptul de a utiliza limba maternă în instituțiile judecătorești (art.127).

Documentul Reuniunii de la Copenhaga pentru dimensiunea umană a C'SCE, 1990; Carta de la Paris pentru o nouă Europă. Dimensiunea umană (1990); Deciziile de la Helsinki (1992); Declarația de la Viena – Anexa II. Minoritățile naționale (1993); Recomandarea 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei (1993); Convenția – cadru pentru protecția minorităților naționale, semnată de România la 1 februarie 1995.

3.2. Modalități de exercitare a dreptului de identitate etnică și culturală

În prezent, în România, dreptul la identitatea lingvistică și culturală este, așa cum am mai menționat, înscris în Constituție (art.6 și art.23) și, conform datelor de recensământ, datelor statistice ale unor instituții culturale și datelor obținute prin cercetări sociologice, se poate afirma că el este și exercitat în practică.

Pentru păstrarea identității etnice și culturale esențială este în primul rând conservarea limbii.

La data ultimului recensământ (7 ianuarie 1992) limba maternă coincidea cu limba naționalităților declarate în cazul a 97,9% din maghiari, 40,9% din romi, 78,9% din germani, 92,0% din ucraineni, 78,8% din rușii-lipoveni, 90,6% din turci, 89,6% din sârbi²⁹.

În 1993, în cadrul unei cercetări la nivel național³⁰, 94,4% din subiecții maghiari declarau că în copilărie, în familie, vorbeau limba maghiară, iar 92,5% declarau că și în prezent limba principală vorbită în casă este maghiara; tinerii maghiari din cadrul subeșantionului de tineri până la 29 ani declarau în proporție de 100% că limba pe care o vorbesc în familie este maghiara. Studenții de naționalitate maghiară au declarat, în aceeași proporție de 100%, că în prezent în familie limba vorbită este limba maghiară, ca de altfel și în copilăria lor³¹.

Deci pentru maghiari, în legătură cu care se pot face afirmații și pe baza eșantioanelor investigate (numărul fiind suficient de mare pentru a permite prelucrări statistice), nu există vreun pericol de asimilare lingvistică și, în general, de asimilare biologică întrucât, așa cum o arată și datele de cercetare și datele de recensământ, *endogamia* este practica predominantă, aceasta fiind totodată o caracteristică a societăților tradiționale care își păstrează, aproape nealterată, identitatea culturală.

Păstrarea identității culturale culte și a tradițiilor folclorice sunt de asemenea elemente esențiale ale conservării identității etnice și culturale. *Cultura scrisă și programele audio-vizuale* concretizate într-o pondere însemnată din totalul de cărți și broșuri editate de editurile publice în limbile minorităților precum și din totalul de titluri de ziare, reviste și alte publicații periodice, al emisiunilor radio și TV sunt mărturii indubitabile ale exercitării dreptului la identitate a minorităților naționale³².

²⁹ Menționăm minoritățile cu peste 25.000 membri. Sursa: *Amarul Statistic al României*, București, C.N.S., 1993, p.104.

³⁰ Mărginean, Ioan (coordonator), Bălașa, Ana, Voinea, Ioan, Tatu, Mădălina, *Atitudini față de reformă - cercetare I.C.C.V.*

³¹ Cercetare pe eșantion național de studenți a Centrului de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret, realizată în 1995, în 14 centre universitare, autor dr. Ana Bălașa.

³² A se vedea *Amarul statistic al României*, București, CNS, 1993, p.312, 319, 321.

În România funcționează în limbile minorităților naționale: 10 teatre dramatice, 4 teatre de păpuși, 1 teatru liric, 3 ansambluri artistice, peste 400 formații de amatori. Minoritățile naționale își afirmă identitatea culturală și prin cele 21 muzee și 21 case memoriale proprii, precum și prin numeroasele monumente culturale și religioase³³.

Transmiterea tradiției culturale culte se realizează în principal prin *sistemul de învățământ*. În anul 1992/1993 *învățământul preșcolar* era organizat în opt limbi ale minorităților naționale și în două limbi de circulație internațională. *Învățământul primar și gimnazial* era organizat în șase limbi, *învățământul liceal* în cinci limbi, *învățământul profesional și complementar sau de ucenici* în 4 limbi, *învățământul postliceal de specialitate și tehnic de maeștrii* în trei limbi ale minorităților naționale³⁴. În învățământul superior, până în prezent, sunt organizate *secții în limba maternă* a unor minorități în cadrul unor universități "multiculturale". Preconizata schimbare a Legii învățământului, anunțată de noul guvern, prevede facilități sporite pentru învățământul în limbile minorităților, unele dintre aceste prevederi avansate cum este de pildă cea care vizează separatismul universităților, fiind contraproductivă, după părerea noastră, atât pentru studenții minorității maghiare, care își limitează opțiunea și șansele în viață, cât și pentru relațiile acestei minorități cu populația românească și celelalte minorități față de care dobândește o discriminare pozitivă nemotivată.

O altă modalitate de exercitare a dreptului la identitate o constituie recunoașterea de către stat a *libertății religioase, a autonomiei cultelor religioase precum și a egalității depline dintre ele*. Credincioșii de diferite naționalități (minoritatea religioasă nu este identică cu cea etnică) au posibilitatea de a-și exercita credința în cadrul Bisericii romano-catolice (maghiari, români, germani), Bisericii evanghelice C.A. (germani), Bisericii Reformate din România (maghiari), Bisericii Evanghelice Sinodo-Presbiteriene (maghiari, slovaci, români), Bisericii Unitariene (maghiari), Bisericii Armene (armeni), Cultului mozaic (evrei), Cultului musulman (turci, tătari, albanezi) aparținând ramurii sunnite, Vicariatului ortodox ucrainean (ucraineni), Vicariatul Ortodox Sârb (sârbi) etc. Cultele religioase dispun de instituții de învățământ teologic de nivel liceal, postliceal și universitar și de diferite facilități materiale acordate de stat.

Minoritățile naționale își pot apăra drepturile și se pot manifesta prin participarea la viața politică și publică. După Revoluția din Decembrie 1989, cea mai mare parte a minorităților din România și-au constituit organizații proprii. Constituția adoptată în 1991 garantează *reprezentarea în Parlament a*

³³ *Cadrul legislativ și instituțional pentru minoritățile naționale din România*. București: Institutul Român pentru Drepturile Omului, 1994, p.75-94.

³⁴ *Idem*, p.14-52.

organizațiilor cetățenești aparținând minorităților naționale care nu întrunesc în alegeri numărul de voturi care dau dreptul la un mandat.

În guvernarea precedentă s-a constituit *Consiliul pentru Minoritățile Naționale*, organism consultativ al Guvernului, care avea în competență probleme cu caracter normativ, administrativ și financiar, "care se referă la exercitarea drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale în ceea ce privește păstrarea, dezvoltarea și exprimarea identităților etnice, culturale, lingvistice și religioase, așa cum sunt definite în Constituția României, în legislația în vigoare precum și în tratatele și convențiile internaționale la care România este parte".

În cadrul actualului guvern funcționează un Departament al Minorităților cu rang de minister, condus de un secretar de stat aparținând minorității naționale maghiare.

3.3. Minoritățile naționale în opiniile, atitudinile și percepțiile populației

Plecând de la premisele teoretice și de la cadrul legal și instituțional, descrise succint mai sus, în cercetările concrete pe care le-am realizat în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții și în cadrul Centrului de Cercetări pentru Probleme de Tineret³⁵ am urmărit surprinderea opiniilor, percepțiilor, atitudinilor, orientărilor valorice și comportamentelor populației cu privire la minoritățile naționale și relațiile interetnice.

Multe din rezultatele acestor cercetări au făcut obiectul unor analize detaliate în studii deja publicate³⁶. De aceea nu ne propunem aici o reiterare a datelor deja analizate și nici prezentarea unor date mai noi, ci intenționăm o sinteză coerentă a acestor rezultate, accentuând asupra semnificațiilor lor sociale mai generale, în raport cu tematica studiată. Facem de asemenea precizarea că în toate aceste analize ni se pare firesc să ținem seama de faptul că fenomenele etnice se derulează în condiții de schimbare rapidă și de criză a societății românești care suscită, fatalmente, tensiuni și conflicte, inclusiv de natură etnică, și care pot afecta percepția socială și percepția "celuilalt", gradul de toleranță al "altuia" (individ sau grup).

³⁵ *Atitudini față de reformă*, cercetare ICCV, 1993, prof.univ.dr. Ioan Mărginean (coordonator), dr. Ana Bălașa, Ioan Voinea, Mădălina Tatu; *Diagnoza calității vieții*, cercetare anuală, coordonator prof. univ.dr. Ioan Mărginean; *Identitatea etnică și culturală – relații interetnice în România*, coordonator dr. Ana Bălașa, bazată pe un sondaj național la nivelul studenților din România, realizat în cadrul Centrului de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret, 1995; *Barometru de opinie – Tineretul din România*, Centrul de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret, 1996 ș.a.

³⁶ Bălașa, Ana, *Relațiile interetnice și protecția drepturilor minorităților*, în *Sociologie românească* nr.2-3 1994; Bălașa, Ana, Sebe, Gabriel, *Relații interetnice din perspectiva interacțiunii sociale*, în Mărginean, Ioan (coord.), *Tineretul Deceniului Umu*, București, Editura Expert, 1996; Bălașa, Ana, *Identitate etnică și culturală. Relații interetnice în România*, în *Caiet științific*, 1/1995; Centrul de Studii și Cercetări pentru Probleme de Tineret; Bălașa, Ana, *Familia etnică mixtă – loc de contacte interculturale*, în Tucicov-Bogdan, Ana (coord.) *Vocația familiei în dezvoltarea comunicării interetnice în România*, vol. II, București, Editura Fundației Armonia pentru familiile etnic mixte din România, 1996.

Un prim obiectiv pe care ni l-am propus în cercetările realizate a fost acela de a cunoaște gradul în care cadrul legal și instituțional al asigurării identității culturale, ca premisă a unor relații pozitive, nonconflictuale este acceptat și susținut de populația României și în special de persoanele tinere, aparținând atât populației majoritare cât și minorităților naționale. Cu alte cuvinte, în ce măsură cadrul legal și instituțional are o bază socială, este susținut de atitudinile și comportamentele populației. Exprimă acestea o aspirație spre democratizarea societății românești? Cum percepe populația României drepturile minorităților naționale, exercitarea lor în practică?

Dacă în expunerea ce urmează ne vom referi cu precădere la rezultatele cercetării pe eșantionul reprezentativ al studenților din România, două sunt motivele principale: pe de o parte faptul că cercetarea respectivă a fost centrată pe problematica etnică, spre deosebire de celelalte cercetări în care aceasta reprezenta doar o secvență; pe de altă parte, opiniile și atitudinile studenților ni se par mai semnificative, întrucât ei reprezintă intelectualitatea de mâine, formatoare și difuzatoare de opinii, valori, principii, maniere de a gândi și a simți.

a) Un prim grup de itemi, prin care s-a operaționalizat obiectivul mai sus enunțat, vizează *drepturile minorităților privind identitatea etnică și culturală*.³⁷

Marea majoritate a populației României (și procentele au crescut, cu fiecare an) acceptă și susține în mare măsură principiile invocate. Nu există dubii că în rândurile populației, în general, și ale tinerilor și studenților în special, s-a format o opinie majoritară net favorabilă unui climat de exercitare neîngrădită a drepturilor și libertăților minorităților naționale, așa cum sunt ele formulate în Constituția țării și în documentele internaționale. Această opțiune este exprimată atât de subiecții maghiari cât și de cei aparținând populației majoritare, astfel că putem vorbi, pe de o parte, de o înaltă aspirație a păstrării identității naționale culturale și de grup, iar pe de altă parte, de toleranță și acceptare a "alterității" din partea populației majoritare – punct de plecare benefic în statuarea unor relații interetnice pozitive. Susținerea acestor principii este accentuată în cazul studenților, ceea ce indică faptul că intelectualitatea de mâine este conectată deja la un mod democratic de a concepe conviețuirea, nu doar acceptând "diferențele", pe "alții", ci și garanțiile ca aceștia să se exprime liber și neîngrădit, îngustându-se astfel considerabil, o importantă sursă potențială de conflict.

Este de remarcat însă și un alt fapt, pus în evidență de două măsuri noi de evaluare a datelor de observație care permit interpretări sociologice inedite.³⁸

³⁷ Itemii respectivi au fost stabiliți pe baza analizei de conținut a documentelor în materie. ei reprezentând principalele teme ale acestora: dreptul minorităților de a trăi în conformitate cu propriile tradiții și obiceiuri, de a-și exercita liber credințele religioase, de a-și păstra și transmite patrimoniul cultural, de a li se preda la școală limba maternă și în limba maternă, predarea limbii române, grupul etnic de care aparține persoana să nu influențeze drepturile acesteia.

Mai întâi, la nivel de eșantion, se constată, în cazul studenților, că valorile opiniei dominante se plasează aproape de punctul extrem al continuumului de favorabilitate și, în același timp, plasarea față de coordonata "actualitate" ne indică situații *decise*, ceea ce dovedește o opțiune clară și conștientă privind principiile în cauză. Opiniile sunt de asemenea stabile, nu sunt de așteptat schimbări.

Atunci când analiza se face însă pe subeșantioanele formate din studenții ce și-au declarat apartenența etnică română, respectiv maghiară, ele având singure proprietatea de reprezentativitate statistică, constatăm câteva excepții/neconcordanțe cu datele de pe eșantionul național și anume privind itemii referitori la predarea în limba maternă și la predarea limbii române tuturor grupurilor etnice ceea ce sugerează că disputele politice în jurul acestei probleme se regăsesc și în rândul studenților. De asemenea, o oarecare indecizie privind nediscriminarea drepturilor pe criterii etnice traduce, credem, ambiguitatea disputelor politice de la noi și chiar divergențele în jurul temei discriminării pozitive susținută, cum se știe, de minoritatea maghiară. Opiniile respective au însă un grad mai scăzut de "soliditate", sunt mai fluente, mai predispuse la schimbare.

b) O altă măsură a gradului de susținere de către populație a cadrului legal al asigurării identității culturale este acceptarea principiului invocat în toate documentele internaționale, după care protecția minorităților naționale trebuie asigurată *respectând integritatea teritorială și suveranitatea națională a statelor*. Dacă la nivelul întregului eșantion de studenți și al studenților români acest principiu apare ca "un fapt stabilit", în cazul studenților maghiari opinia/attitudinea respectivă are un grad scăzut de soliditate, nu este ceea ce am convenit să numim un "fapt stabilit", o atitudine fermă.

c) Un alt grup de itemi care operaționalizează obiectivul menționat a vizat evaluarea *gradului de respectare în practică a cadrului legal privind drepturile minorităților de către instituțiile statului, populația majoritară și minoritățile naționale*.

Se constată că subiecții evaluează pozitiv grupul căruia îi aparțin (românii evaluează pozitiv respectarea cadrului legal de către instituțiile statului și de către populația majoritară și mai puțin pozitiv respectarea de către minoritățile

³⁸ Este vorba de măsurile: *actualitate* prin care se desemnează gradul de decidabilitate și caracterul disputabil al unei teme despre care se exprimă opinia la nivel de eșantion și *opinie dominantă/majoritară* prin care se desemnează rezultanta distribuției de frecvență care înclină net balanța spre zona de favorabilitate/defavorabilitate. Ea nu este o simplă diferență de frecvență rezultată din sondaj, ci o sumă ponderată prin intermediul acestei frecvențe, funcție de nivelurile scalei răspunsurilor posibile asociate itemului, presupuse ordonate de la favorabilitate la defavorabilitate. A se vedea pe larg metodologia în Sebe, Gabriel, *Contribuții privind măsurile Hofstätter. Opinii dominante și actualitate*, în *Calitatea vieții*, nr.1-2/1995; Bălașa, Ana, Gabriel, Sebe, *Relații interetnice din perspectiva interacțiunii sociale*, în *Tineretul Deceniului Umu*, Mărginean Ioan (coord.), București, Editura Expert, 1996.

naționale; maghiarii, dimpotrivă, au o percepție moderat negativă privind instituțiile statului și manifestă indecizie cu privire la evaluarea respectării de către populația majoritară a cadrului legal.

d) În ceea ce privește măsura în care minoritățile naționale dispun de drepturile corespunzătoare și măsura în care acestea au fost avantajate/dezavantajate de schimbările de după 1989, o pătrime din populația adultă de peste 18 ani și circa o treime din tineri și în special din studenți au considerat că minoritățile naționale beneficiază de mai multe drepturi decât ar trebui, că au fost avantajate după revoluție, în condițiile în care subiecții investigați nu au contestat, așa cum am văzut, nici unul din drepturile privind păstrarea identității etnice și culturale, ci doar "drepturile în plus".

Această situație care în datele obiective nu poate fi decât una singură este percepută total divergent de către subiecții aparținând celor două etnii, sugerând nu doar un obstacol în comunicarea și interacțiunea la nivel individual și/sau colectiv ci și o potențială sursă de *tensiune și conflict*. Amploarea și forța acesteia depind de măsura în care această opinie majoritară a maghiarilor, după care au "prea puține drepturi" exprimă o simplă *conformare* la discursul politic al liderilor acestei etnii sau, dimpotrivă, o *însușire* a acestuia, caz care ar implica, pe lângă nivelul valoric, și pe cel normativ, comportamental și acțional, incluzând posibilitatea unor tensiuni sau stări conflictuale. Menționăm că studenții maghiari, aproape în totalitate, consideră că minoritățile au mai puține drepturi decât ar trebui.

Rezultatele, comentate mai sus, subordonate obiectivului precizat inițial, descriu, în fond, componente ale unei "situații sociale" în accepția sociologică a termenului, situație care este de așteptat să structureze, să orienteze opiniile, atitudinile și opțiunile valorice prin mecanismele subtile ale interacțiunii individ-mediul social.

Dacă la nivelul întregii populații, principiile privind drepturile minorităților relativ la identitatea etnică și culturală sunt înalt împărtășite și, mai mult, sunt elemente staționare, nemodificabile într-un interval de timp convenabil, ceea ce le procură statutul unui autentic sistem de orientare a conduitei și acțiunii, dacă și ceilalți itemi luați în considerare sunt apreciați ca mediu sau înalt favorabili (situația dinamică sugerată de tendința lor de glisare pe continuumul atitudinal fiind explicabilă, întrucât cadrul legal și exercitarea lui abia au intrat în funcțiune) în schimb, ceea ce poate deveni o problemă este tocmai modul *diferit* de percepție a unora dintre itemii specificați mai sus, de către membrii celor două etnii avute în vedere.

Orice interacțiune dintre indivizi, grupuri, colectivități presupune și un context identic pentru actorii implicați. Or, în anumite privințe, menționate în text, maghiarii și românii par să se raporteze la situații sensibil diferite. Faptul nu este lipsit de importanță și ne referim, în primul rând la latura practică, întrucât interacțiunea dintre cele două etnii are/va avea loc în condițiile în care

ambianța socială, chiar dacă obiectiv este comună, aceeași pentru partenerii interacțiunii, ea nu este percepută, în cazurile precizate, ca având proprietatea de a fi și situația "celuilalt", nu este "împărtășită" la fel, ceea ce poate să tensioneze relațiile și interacțiunile dintre etniile sau persoanele aparținând etniilor respective.

Al doilea obiectiv al cercetărilor a constat în cunoașterea modului de raportare reciprocă a subiecților aparținând unor grupuri etnice diferite, calitatea relațiilor interetnice și modelele de constituire ale acestora, percepția existenței/inexistenței unor tensiuni și conflicte interetnice și estimarea perspectivelor acestora, percepția valorii interacțiunilor dintre grupuri etnice, locul familiilor etnice mixte în promovarea spiritului interetnicității și interculturalității.

Calitatea relațiilor interetnice a fost măsurată prin mai multe determinante: contactele sociale cu persoane de altă etnie decât cea proprie, sentimentele de favorabilitate/defavorabilitate față de alte etnii și, reciproc, percepția sentimentelor acestora față de propria etnie, gradul de similaritate/diferențiere culturală, percepția unor conflicte etnice în prezent și în viitor.

Din datele cercetărilor consemnăm:

– Există o disponibilitate ridicată a majorității tinerilor pentru contactele cu tinerii din alte etnii (menționate în chestionar) cu excepția romilor. Lipsa contactelor efective în afara propriei etnii s-a dovedit că nu înseamnă respingerea altor grupuri, ci pur și simplu lipsa ocaziilor de interacțiune.

Datele cercetărilor sugerează o dispoziție spre un model intercultural al relațiilor, sau un model intermediar, între modelul intercultural și cel universalist. Aceeași dispoziție și aceeași excepție în ceea ce-i privește pe romi se întâlnesc la tinerii de etnie română și maghiară (pentru care prelucrările statistice au fost permise).

Sentimentele favorabile sau defavorabile ale studenților români față de alte etnii confirmă ipoteza modelului conlocuirii, din nou cu excepția țiganilor. Există la români o conștiință a percepției pozitive a propriei etnii de către germani și evrei și o conștiință a percepției negative în cazul romilor și maghiarilor. Maghiarii prezintă și ei un model de conlocuire cu celelalte etnii cu excepția romilor. În privința românilor, maghiarii se abțin de la formularea unei opinii, manifestă o indecizie apreciabilă.

Modul în care se percep românii și maghiarii, oarecum previzibil încă după cum se raportau la situația socială, denotă o anumită absență a valorilor comprehensiunii celuilalt. Pentru a înlătura această conștiință a percepției negative, resimțită reciproc, și a rezolva disonanța cognitivă generatoare de potențiale stări de tensiune, există o cale la îndemână, mai ales că ea este, conform datelor de cercetare, agreată de ambele părți: intensificarea contactelor

sociale, a intercomunicării, opinie exprimată și în cazurile în care sentimentele sunt mai puțin favorabile.

Că intensitatea contactelor sociale este punctul de plecare pentru intercunoaștere, interacțiune și înțelegere reciprocă o dovedește și faptul că în zonele geografice în care aceste contacte sunt mai intense, acceptarea celuilalt și percepția lui corectă sunt mai frecvente, așteptările fiind mai adecvate.

Similaritatea sau diferențierea culturală au fost evaluate prin prelucrarea răspunsurilor la întrebarea "Cât de mult aveți în comun cu membrii următoarelor etnii, în concepțiile și modul dumneavoastră de viață?" folosind-se evaluările statistice clasice, măsurile Hofstäter și analiza scalei distanței sociale.

Nici un grup nu este total "respins" nici chiar romii cu care contactele nu sunt dorite și față de care sentimentele nu sunt chiar "calde". Există deci o zonă de convergență și împrumuturi culturale, rezultat al raporturilor și interacțiunilor dintre identitate și alteritate. Centrarea pe propria etnie este firească, după cum firești sunt și împrumuturile de la etniile cu care există contacte mai intense.

Calculul distanței sociale a evidențiat nu numai "atracția" și "respingerea" fiecăreia dintre etnii, ci și faptul că nici una nu se "confundă" cu populația majoritară, chiar dacă îi împărtășește unele modele. La rândul ei, populația majoritară însăși împrumută din concepțiile și modul de viață al celorlalte etnii, cu care declară că are multe similitudini.

Similaritățile modului de viață și de gândire sunt de fapt inevitabile, fără a risca însă uniformizarea și pierderea identității. Ele decurg mai ales din situația că oamenii, indiferent de apartenența lor etnică, împărtășesc, ca cetățeni ai țării, aceeași soartă: trebuie să facă față schimbărilor rapide din viața economică, socială, politică, culturală, bulversărilor și crizelor care acompaniază schimbarea. Cercetările privind diagnoza calității vieții, realizate anual în Institutul de Cercetare a Calității Vieții, au condus la o concluzie generală: cu excepția romilor, naționalitatea nu este un criteriu de diferențiere nici în domeniul nivelului de trai, nici în cel al percepției calității vieții. Românii și maghiarii, de exemplu, sunt la fel de mulțumiți sau de nemulțumiți de viața lor în general și de majoritatea componentelor ei, au aceleași temeri și percep în aceeași manieră schimbările economice, politice și sociale.

Cele mai multe din opiniile, atitudinile, percepțiile și orientările de valoare legate de schimbările profunde ale societății românești sunt asemănătoare. Diferențele, atunci când există, sunt de intensitate, nu exprimă decât rareori tendințe divergente. Observăm astfel că, atât românii, cât și maghiarii au atitudini asemănătoare față de democrație, economie de piață, privatizare, rolul statului în economie și percep asemănător ființarea în România, în prezent, a unor valori ale democrației. Împrumuturile și similaritățile modului de a gândi și de viață sunt departe însă de a avea capacitatea să afecteze identitatea propriei etnii.

Situația studenților maghiari în spațiul cultural românesc, de exemplu, determinată pe baza propriilor declarații confirmă teza păstrării identității culturale a acestei etnii și respinge teza pericolului asimilării. Fenomenul normal, natural al *aculturației* are efecte chiar foarte limitate și deci nu sunt de natură să pună în discuție caracterul înalt integrat al identității culturale maghiare.

Conflictele interetnice sunt percepute de o intensitate, cu fiecare an mai mică. Și pentru viitor, posibilitatea de a avea loc conflicte de acest fel nu întrunește opinii favorabile decât într-o măsură redusă. Datele cercetărilor converg spre concluzia că percepția existenței conflictelor de natură etnică este în mare măsură rezultatul unei *imagini induse*, pe căi multiple, asupra cărora nu insistăm aici, decât al unei aprecieri și/sau observații nemijlocite. Dar această imagine de conflict, chiar dacă nu corespunde unor realități obiective, ci, de pildă, este rezultatul amplificării artificiale a unor circumstanțe, are totuși efecte negative, producând sentimente de insecuritate ale populației majoritare în special (deși poate părea paradoxal, acest fapt a rezultat constant în cercetări) și poate alimenta ea însăși sentimente de ostilitate, potențate substanțial de declarațiile și comportamentele unor lideri politici.

Considerăm că datele cercetărilor noastre comentate succint pe parcursul paginilor de mai sus converg spre confirmarea importanței tezei interacțiunii sociale în promovarea unor bune relații interetnice, de colocuire și conviețuire – deci împreună și nu separat în același teritoriu – și a celei privind importanța contactelor pentru procesul de interacțiune și de înțelegere interetnică pusă în evidență mai ales de variațiile pe regiuni geografice.

Rezultatele cercetărilor sugerează implicit nevoia unor politici educaționale pentru tineri, axate pe valorile intercomunicării și interculturalității, ale identității și diversității concepute ca termeni ai unei relații dialectice și complexe.

3.4. Rolul familiilor etnic mixte în promovarea interculturalității

În cadrul cercetărilor am urmărit dacă, și în ce fel, familia etnic mixtă poate iradia în spațiul social înconjurător un anumit mod de a privi pe “altul”, devenind, prin exercițiul conviețuirii partenerilor, un promotor al valorilor toleranței, înțelegerii și interculturalității. Am urmărit deci să probăm, prin cercetare, faptul că familia etnic mixtă este un factor de influențare pozitivă a atitudinilor și opiniilor cu privire la relațiile interetnice, interculturale, ea însăși fiind un loc de astfel de contacte și de interacțiune.

Fac precizarea că o premisă al oricărui demers științific cu privire la familiile etnic mixte trebuie să fie aceea după care întemeierea familiilor de acest tip trebuie să fie un fapt de constatat și nu de valorizat, pozitiv sau negativ. De aceea, o eventuală politică de promovare a întemeierii de familii mixte mi se pare la fel de inoportună ca și intoleranța față de ele. Dincolo de circumstanțele

obiective, acest tip de familie este o *alegere liberă* a indivizilor. Odată întemeiate însă, familiile de acest tip trebuie ocrotite față de intoleranța eventuală a celor din jur. Pe de altă parte, experiența lor de conviețuire poate fi catalizatorul unor bune relații interetnice și interculturale în comunitățile în care se află.

Rezultatele cercetărilor noastre³⁹, pe care le voi prezenta succint în continuare, privesc opinii, atitudini și percepții a două categorii de subiecți: proveniți din familii etnic mixte și proveniți din familii omogene etnic și ele vizează o serie de aspecte legate de drepturile minorităților, relațiile interetnice, contactele cu alții (aspecte analizate anterior, reluate de această dată prin prisma determinantei familie mixtă sau omogenă etnic).

Astfel:

Problematica privind protecția drepturilor minorităților nu diferențiază semnificativ cele două categorii de subiecți; ambele consideră că într-o societate bună ar trebui să existe posibilitatea pentru fiecare grup etnic sau minoritate de a trăi în conformitate cu propriile tradiții și obiceiuri. Se constată, pe de o parte o înaltă aspirație a păstrării identității culturale – practicarea obiceiurilor și tradițiilor fiind un factor principal de menținere a coeziunii și a identității culturale a unui grup etnic – iar pe de altă parte, un spirit de toleranță și acceptare a "celuilalt", cu specificul lui – punct de plecare benefic în statuarea unor relații interetnice și interculturale pozitive.

Ambele categorii de subiecți exprimă un acord majoritar cu *principiul dreptului la tratamentul egal și nediscriminatoriu pe criterii etnice*, opinie care exprimă orientarea fermă spre o societate democratică, din punctul de vedere discutat aici.

Un alt principiu larg acceptat de cele două categorii de subiecți este cel cu privire la asigurarea exercitării libere a credințelor religioase pentru toate grupurile etnice.

Același acord înalt îl întrunesc și principiul păstrării și transmiterii patrimoniului cultural al grupurilor etnice, dreptul de a învăța limba și în limba maternă, obligativitatea învățării limbii române. Deci, în ceea ce privește principiile generale care tutelează relațiile interetnice nu sunt diferențe semnificative statistic între subiecții aparținând celor două tipuri de familii, ambele categorii declarându-și adevărată la acestea (cu un "plus" de hotărâre în cazul subiecților provenind din familii etnic mixte). Deci ipoteza avansată de noi nu poate fi probată satisfăcător la acest nivel, al principiilor, ambele categorii de subiecți manifestând un grad apropiat de acord și anume la un nivel foarte ridicat.

Persoanele aparținând familiilor etnic mixte declară în mai mică măsură că, în prezent, ar exista în țara noastră conflicte între oameni de etnii diferite (conflicte cu motivație etnică). De asemenea, subiecții proveniți din familii etnic mixte sunt ceva mai optimiști în ceea ce privește viitorul relațiilor interetnice.

³⁹ Rezultatele se întemeiază pe două surse: cercetarea Institutului de Cercetare a Calității Vieții din 1993 și cercetarea realizată în 1995, în cadrul Centrului de Cercetare pentru Probleme de Tineret, pe un eșantion național de studenți.

Diferența de percepție se datorează, credem, tocmai experienței conviețuirii interetnice în cazul subiecților proveniți din familii etnic mixte, științei lor că divergențele nu înseamnă neapărat conflict. Se mai poate avansa și ipoteza că subiecții provenind din familii etnic mixte au o mai mare toleranță față de viața în care sunt fie martori, fie obiect sau subiect al mediilor, compromisurilor, înțelegerii și acceptării unor puncte de vedere diferite sau divergente care își au originea în culturile diferite ale protagoniștilor. Subiecții provenind din familii etnic mixte percep că instituțiile statului respectă cadrul legal privind drepturile minorităților într-o modalitate care îi plasează între modelul mai degrabă revendicativ al minorităților și evaluarea favorabilă afirmată de membrii populației majoritare.

Membrii familiilor etnic mixte sunt mai puțin predispuși să accepte stereotipuri și prejudecăți în ceea ce-i privește pe cei de altă etnie, iar tinerii din aceste familii au și doresc să aibă, în mai mare măsură, contacte sociale cu tineri aparținând altor etnii decât a lor, manifestă o mai mare deschidere spre ceilalți. Se poate considera că acesta este un reflex al faptului că ei însșiși trăiesc într-o identitate deschisă. Experiența interculturalității din propria familie este proiectată și în cadrul relațiilor sociale mai largi.

Subiecții provenind din familii etnic mixte sunt mai disponibili pentru acceptarea valorilor interculturalității. Cercetările noastre au demonstrat că la acești subiecți, în mai mare măsură decât la alții, identitatea proprie nu exclude preluarea și a unor elemente din alte moduri de gândire și de viață.

Se poate constata, și din această simplă enumerare a rezultatelor, că ipoteza avansată în cercetarea noastră a fost confirmată empiric: dacă în ceea ce privește principiile generale ale relațiilor interetnice și ale interculturalității nu exista decât slabe diferențe între subiecții aparținând celor două tipuri de familii, în schimb, în ceea ce privește contactele și interacțiunea interculturală, disponibilitatea afectivă pentru "altul", sunt mai prezente în cazul subiecților proveniți din familii etnic mixte. Familia etnic mixtă promovează, deci, la membrii săi, valorile dezirabile social, ale interculturalității și interetnicității.